

(i) Printed Pages: 7

Roll No. ....

(ii) Questions : 9

Sub. Code :

2	6	6	9
---	---	---	---

Exam. Code :

0	3	0	9
---	---	---	---

Master of Arts (Economics) 3rd Semester
1128

ECONOMICS OF GROWTH AND DEVELOPMENT—I
(In all Mediums)
Paper—MAECO-302 (In all Mediums)

Time Allowed : Three Hours]

[Maximum Marks : 80

Note :— Attempt **five** questions in all. Question No. **1** is compulsory and select one question from each Unit.

1. Attempt any **ten** parts of the following in 25-30 words each :—

- (i) Differentiate between economic growth and economic development.
- (ii) What are Goulet's three core values of development ?
- (iii) What are the main inadequacies of income output based measures of development ?
- (iv) Explain HDI.
- (v) How the quality of natural resources affects the development process ?
- (vi) Explain backwash effect.
- (vii) Differentiate between social and economic institutions.

- (viii) How values help in development process ?
- (ix) Explain stationary state in classical theory of development.
- (x) Write a short note on surplus value as given in Marxian theory of development.
- (xi) Explain Rostow's theory of stages of economic growth in brief.
- (xii) What are the interlinkages between development and environment ?
- (xiii) Explain the term 'Demographic Transition'.
- (xiv) What is population optimism ?
- (xv) Write any two indicators of sustainable development.

10×2=20

UNIT—I

- 2. Explain the relationship between islands of prosperity and rest of the regions in present heterogeneous world. 15
- 3. State and critically examine Sen's conception of development. 15

UNIT—II

- 4. Does historical background of developing nations hamper their development process ? Explain in terms of Colonialism and Dependence. 15
- 5. Explain meaning and types of Dualism. 15

UNIT—III

6. Explain Marxian theory of economic development. 15
7. Discuss the analytical significance of the concept of innovation in Schumpeter's theory of economic development. 15

UNIT—IV

8. Write a detailed note on historical changes in world population. 15
9. Justify the rationale for sustainability in development process. 15

(हिन्दी माध्यम)

नोट :— सभी में से पांच प्रश्न करें। प्रश्न संख्या 1 अनिवार्य है तथा प्रत्येक यूनिट में से एक प्रश्न करें।

1. निम्नलिखित में से कोई दस भाग, प्रत्येक 25–30 शब्दों में करें :
  - (i) आर्थिक वृद्धि और आर्थिक विकास के बीच अंतर स्पष्ट करें।
  - (ii) गौलेट के विकास के तीन मूल मूल्य क्या हैं ?
  - (iii) विकास के आय उत्पादन आधारित उपायों की मुख्य अपर्याप्तताएं क्या हैं ?
  - (iv) एच. डी. आई. की व्याख्या करें।
  - (v) प्राकृतिक संसाधनों की गुणवत्ता विकास प्रक्रिया को कैसे प्रभावित करती है ?
  - (vi) बैकवाश प्रभाव की व्याख्या करें।

- (vii) सामाजिक और आर्थिक संस्थानों के बीच अंतर स्पष्ट करें।
- (viii) विकास प्रक्रिया में मूल्य कैसे मदद करते हैं ?
- (ix) विकास के शास्त्रीय सिद्धांत में स्थिर राज्य की व्याख्या करें।
- (x) विकास के मार्क्सवादी सिद्धांत में दिए गए अधिशेष मूल्य पर एक संक्षिप्त नोट लिखें।
- (xi) आर्थिक वृद्धि के चरणों के रोस्टो के सिद्धांत की संक्षिप्त व्याख्या करें।
- (xii) विकास और पर्यावरण के बीच अंतर-संबंध क्या है ?
- (xiii) शब्द 'जनसांख्यिकीय संक्रमण' की व्याख्या करें।
- (xiv) जनसंख्या आशावाद क्या है ?
- (xv) टिकाऊ विकास के कोई भी दो संकेतक लिखें। $10 \times 2 = 20$

यूनिट-I

2. वर्तमान विषमरूप दुनिया में समृद्धि के द्वीपों और शेष क्षेत्रों के बीच संबंधों की व्याख्या करें। 15
3. सेन की विकास की अवधारणा को लिखें तथा आलोचनात्मक परीक्षण करें। 15

यूनिट-II

4. क्या विकासशील देशों की ऐतिहासिक पृष्ठभूमि उनकी विकास प्रक्रिया में बाधा डालती है ? उपनिवेशवाद और निर्भरता के मामले में व्याख्या करें। 15
5. द्वैतवाद के अर्थ और प्रकारों की व्याख्या करें। 15

ਯੂਨਿਟ-III

6. ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। 15
7. ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ (Schumpeter) ਦੇ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦੇ ਨਵਾਚਾਰ ਦੀ ਅਵਧਾਰਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 15

ਯੂਨਿਟ-IV

8. ਵਿਸ਼ਵ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਐਤਿਹਾਸਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੇ ਨੋਟ ਲਿਖੋ। 15
9. ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਲਈ ਟਰਕ ਆਧਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀਤਾ ਕਰੋ। 15

(ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ)

ਨੋਟ :— ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰਬਰ 1 ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਯੂਨਿਟ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੋ।

1. ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਦਸ ਭਾਗ, ਹਰੇਕ 25-30 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਰੋ :
- (i) ਆਰਥਿਕ ਵਾਧੇ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
  - (ii) ਗੋਲੇਟ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਮੁੱਲ ਕੀ ਹਨ ?
  - (iii) ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਆਮਦਨ ਉਤਪਾਦਨ ਆਧਾਰਿਤ ਉਪਾਅ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਅਯੋਗਤਾਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ?
  - (iv) ਐਚ. ਡੀ. ਆਈ. ਬਾਰੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
  - (v) ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ?

- (vi) ਬੈਕਵਾਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- (vii) ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ।
- (viii) ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਕਿਵੇਂ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ?
- (ix) ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- (x) ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਵਾਧੂ ਮੁੱਲ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸੰਖਿਪਤ ਨੋਟ ਲਿਖੋ।
- (xi) ਆਰਥਿਕ ਵਾਧੇ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਰੋਸਟੇ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਸੰਖਿਪਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- (xii) ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚਾਲੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧ ਕੀ ਹਨ ?
- (xiii) 'ਡੈਮੋਗ੍ਰਾਫਿਕ ਟ੍ਰਾਂਜਿਸ਼ਨ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- (xiv) ਆਬਾਦੀ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਕੀ ਹੈ ?
- (xv) ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੋਈ ਦੋ ਸੂਚਕ ਲਿਖੋ। 10×2=20

ਯੂਨਿਟ-1

2. ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਸ਼ਮਰੂਪ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮਿੱਧੀ ਦੇ ਟਾਪੂਆਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। 15
3. ਸੇਨ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਲਿਖੋ ਅਤੇ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪਰੀਖਣ ਕਰੋ। 15

ਯੂਨਿਟ-II

4. ਕੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਿਛੋਕੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੀ ਹੈ ? ਉਪਨਿਵੇਸ਼ਵਾਦ ਅਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। 15
5. ਦਵੈਤਵਾਦ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। 15

ਯੂਨਿਟ-III

6. ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ। 15
7. ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸ਼ੁਮਪੀਟਰ (Schumpeter) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿੱਚ ਨਵਾਚਾਰ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਮਹੱਤਵ ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ। 15

ਯੂਨਿਟ-IV

8. ਵਿਸ਼ਵ ਆਬਾਦੀ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਨੋਟ ਲਿਖੋ। 15
9. ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਲਈ ਤਰਕ ਅਧਾਰ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰੋ। 15